

Pap József

ZÓLYOM VÁRMEGYE ÉS LAKOSSÁGÁNAK LÉLEKSZÁMA, ÉS ETNIKAI VISZONYAI A STATISZTIKAI ADATOK TÜKRÉBEN¹

A parlamentarizmustörténeti kutatócsoporthoz kapcsolódó munka és a besztercebányai Bél Mátyás Egyetem Történelemtudományi Intézetével folytatott kutatási együttműködés keretében a közép-szlovákiai terület országgyűlési képviselőválasztásainak regionális történetét, a területről országgyűlésbe került képviselők politikai pályáját szándékozom bemutatni a következő évek publikációiban. Ennek az első fázisát jelenti a területen található vármegyék – Gömör és Kishont, Hont, Zólyom – etnikai karakterének, választói összetételének megismertetése. Jelen tanulmányban, kezdő lépésként, a partnerintézmény szűkebb környezetével, Besztercebánya városával és Zólyom vármegyével fogok foglalkozni.

Zólyom vármegye kiterjedése és gazdasága a 19. században

Zólyom vármegye az ország kisebb törvényhatóságai közé tartozott. Területét Fényes Elek 1847-ben 50,575 négyzetmérföldben – 2.792 négyzetkilométer – adta meg.² A vármegye a 19. század folyamán – leszámítva Korpona 1877-es elcsatolását – nem ment keresztül jelentős területi változáson. A dualizmus kori 63 vármegye közül – nagyságát tekintve – a 48. volt a sorban. A hivatalos statisztika

¹ A munka elkészítését az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok — OTKA K 112429 nyilvántartási számú, A dualizmus kori magyar országgyűlések tagjainak feltárása és társadalomtörténeti elemzése címet viselő pályázata támogatta. A tanulmány egy korábbi változata megjelent szlovák nyelven: Počet obyvateľov a etnické pomery Zvolenskej župy v zrkadle štatistických údajov. *Acta Historica Neosolensia*. 16. 2013. 38-54.

² *Fényes Elek*: Magyarország leírása. Pest, 1847. II. 158.

szerint 1910-ben 457.744 katasztrális hold – 2.634 négyzetkilométer – volt kiterjedése, ami csupán fele volt az átlagos vármegyeméretnek.³

Természeti viszonyait tekintve alapvetően a hegyvidék uralkodott és uralkodik ma is Zólyomban. Északon és észak-nyugaton az Alacsony-Tátra és Nagy-Fátra határolja, és választja el a Liptói- és a Turóci-medencétől, délről és dél-keletről pedig a Magyar-Érchegységnek is nevezett selmeci hegyek, a Vepor és a Gömör-Szepesi Érchegység nyugati magaslatai fogják közre. Sík jellegű területe alig akad. Tulajdonképpen csak a Garamnak és a mellékvizaineinek völgyei törik meg a hegyvidéki jelleget. Fényes Elek 504.636 holdra tette a „használható” terület kiterjedését, melyből 126.758 volt szántó, 42.534 rét, 77.981 legelő, 940 szőlő, 7.810 kert és 248.613 erdő. A hegyvidéki viszonyoknak elsősorban a rozs, az árpa és a burgonya termesztése felelt meg, de természetesen nagy volt jelentősége a transzhumáló állattartásnak is.⁴ Ez azonban igen szerény megélhetést biztosított a lakosságnak és előrevetítette a lokális túlnépesedés lehetőségét.

Egy 1842-es megyeleírás a következő szavakkal jellemezte földműves lakosságot: „A sláv nép, mely a hegyeket annyira kedveli, szeret azokon lakozni, mert tűrő és csekélységgel megelégedett. – Egy pár juh és kecske és egy tehén, gyakran egy családnak egész gazdasága, mert nem ismer szükségeket.” A nyilvánvaló nyomor ugyan nem került el a kortárs figyelmét: „Láthatni ugyan halvány arcokat, kretinekhez közelítő buta elméket, az erőltetett munka által ellankadt, néha nyomorodott embereket”, de a hegyvidék emberének ellenpéldájaként megjelent a „rónán (folyóvölgyekben, PJ) lakó sláv”, aki „Jó kedélyű és szolgálatra termett azok eránt is, kiktől mit jutalmat sem várhat, nem bosszúvágó, s legkevesebb ellenségével is könnyen kibékülő, e mellett fölötté udvarias, mire vele született félénksége és szeretetet vezérlik.”⁵ Az ilyen, és ehhez hasonló értékelések természetesen nem lehetnek alapjai egy modern kutatásnak, inkább csak azt mutathatják meg számunkra, hogy milyen, gyakran igen fals kép élt a kortársakban egy-egy területen uralkodó állapotokról.

A dualizmus kori Magyarország agrárviszonyairól és ezen belül a vizsgált régió jellegzetességeiről legalaposabb képet Nagy Mariann kutatásaiból kapha-

³ A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Új sorozat 64. Budapest, 1912. 12.

⁴ *Fényes* 1847. II. 158.

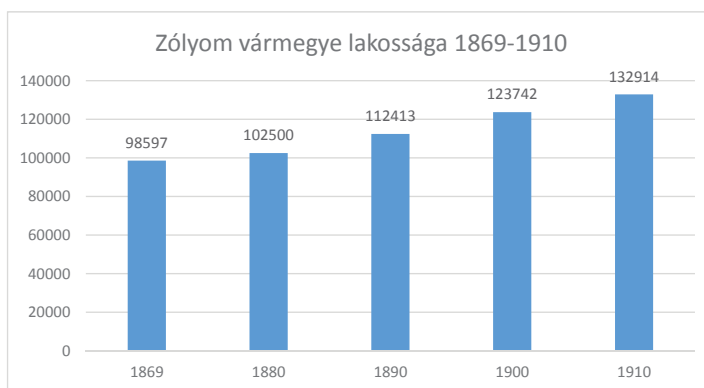
⁵ Besztercze és vidéke. Emlékirat, melyet a magyar orvosok' és természetvizsgálók' Beszterczén, MDCCCXLII aug. hó' elején tartott harmadik gyűlése' emlékére irt Dr Zipser Kr Endre. Prof. és táblabíró, több magos rendek' vitéze, a pétervári, turini, paduai, atheni, londoni, párisi, berlini, nápoli, stb. stb. akadémiák' és tudós társulatok' tagja, a magyarra áttett Dr. Edvi Illés L. Budapesti gyakorló orvos. Bud., 1842. 5-6.

tunk.⁶ Nagy Mariann regionális elemzése szerint Zólyom, Liptó, Sáros, Szepes és Turóc vármegyékkel közösen, a klaszterelemzéssel létrehozott 20 agrárrégió közül, az ún. „Északi-Felföld” részét képezte. A szlovák lakosság által meghatározott észak-magyarországi területen a népességnek mindössze 52,6%-a élt a mezőgazdaságból, ami azt mutatja, hogy országos szintet is figyelembe véve, itt volt az egyik legkisebb jelentősége a mezőgazdaságnak. A területen jelentős iparvidék alakult ki, az ipari népesség aránya az Északi-Felföld megyéiben másfélszeresen meghaladta az országos adatokat.⁷

Ennek a speciális foglalkoztatottsági helyzetnek a választókra, és ezen keresztül a helyi politikára gyakorolt hatásait külön kell majd elemezni, elvégezve a választói névjegyzékben szereplők foglalkozásszerkezetének a lakosság foglalkozásszerkezetével való egybevetését.

Zólyom vármegye lakosságszámának alakulása

A megye lakosságát Fényes Elek 1847-ben 88.130 főre becsülte. Az 1869-től meginduló hivatalos statisztikai vizsgálatok adatai alapján 1910-ig 98.597 főről 132.914 főre emelkedett a vármegyében honosak száma.⁸

Ez a 34,8%-os növekedés, kismértékben ugyan, de meghaladta a korszakra

⁶ Nagy Mariann: A magyar mezőgazdaság regionális szerkezete a 20. század elején. Budapest, 2003. Különösen 180-183.

⁷ Nagy Mariann: Nemzetiségi régiók, agrárrégiók a 19./20. század fordulóján. Közép-Európai Közlemények. 2008. I. 86-98.

⁸ Statisztika 1910. 800. (Az adatba nemcsak a megye járásai, hanem a területén található rendezett tanácsú városokét – Besztercebánya, Breznóbánya, Zólyom – is beszámítottam.)

jellemző országos értéket (33,6%). A tanulmány későbbi részében vizsgált időszakot tekintve – 1880 és 1910 között – azonban kissé elmaradt attól. Ebben a periódusban ugyanis az ország lakossága 31,9%-al, a vármegyéé pedig 29,7%-al nőtt. A vármegyei átlag azonban jelentős eltéréseket takart. Ha a járásokról leválasztjuk a rendezett tanácsú városokat, akkor árnyalható a kép.

Név	1869	1880	1890	1900	1910	Növekedés 1869–1910
Besztercebányai járás	27926	25995	30320	32067	33268	19,1%
Breznóbányai járás	21521	24129	25053	27591	29856	38,7%
Nagyszalatnai járás	21503	21307	24380	26507	28752	33,7%
Zólyomi járás	15003	14625	16267	17795	17834	18,9%
Besztecebánya rtv.	5950	7159	7485	8681	10240	72,1%
Breznóbánya rtv.	3793	3733	3783	3937	4174	10,0%
Zólyom rtv.	2901	3751	5125	7164	8790	203,0%

Zólyom vármegye járásainak és rendezett tanácsú városainak lakosságszáma (1869–1910)

Mint ahogy a táblázatból is jól látható, a négy járás közül csupán a nagyszalatnai felelt meg a növekedési átlagnak, kettő – besztercebányai, zólyomi – jelentősen elmaradt attól. Breznóbánya gyakorlatilag stagnált. A legdinamikusabban Zólyom fejlődött és 1910-re megközelítette a megyeszékhely népességszámát. A megye azonban még így is kevésbé városiasultnak számított, hiszen legjelentősebb települései közül csupán Besztercebánya minősült országosan is jelentősebb helységnek. Beluszky Pál funkcionális városhierarchia-rendszerében Besztercebánya, a teljes körű funkciókkal rendelkező megyeszékhely kategóriájába sorolva, a 23. legjelentősebb magyarországi településként szerepel. A járási központként számon tartott Zólyom a 133. lett a hierarchikus sorrendben és Beluszky szerint ún. teljes körű funkciókkal rendelkező kisvárosnak számított. A szintén járásközpont Breznóbánya azonban már csak a 180. volt a sorban, de még ez a település is a teljes körű funkciókkal rendelkező kisvárosok közé sorolódott. A negyedik járás központja, Nagyszalatna, már nem minősült sem jogilag, sem funkcióit tekintve városnak.⁹

A következő részben az egyes járások és települések adatait fogom összevetni egymással. Az egyes települések községsoros adatainak alakulását az 1880-as és az 1910-es statisztika segítségével tudom vizsgálni. Ezt azzal a módszerrel teszem, hogy az 1910-es településstruktúrát összevetettem az 1880-assal, tehát az időközben bekövetkezett változásokat – települések összevonását, esetleg ön-

⁹ Beluszky Pál-Győri Róbert: Magyar városhálózat a 20. század elején. Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 2005. 214–228.

állósulását – 1910 felől közelítem meg. Tehát az 1880-ban még önálló településeket – két kivétellel – az 1910-es állapot szerint jelenítem meg a vizsgálatban.¹⁰ A népszámlálási statisztikai felmérés szerint 1880-ban összesen 154 lakott település szerepelt a vármegyében,¹¹ 1910-re ezek száma 127-re csökkent (besztercebányai járás: 55, breznóbányai járás 25, nagyszalatnai járás 15, zólyomi járás 29 községe, Besztercebánya, Breznóbánya és Zólyom rendezett tanácsú városa).¹² Ezt a 123 települést vizsgáltam meg részletesebben. További problémát jelentet azonban, hogy a két statisztikai metszet más településneveket tartalmazott, hiszen 1910-re a megye lakott helyeinek majdnem fele új nevet kapott. Ezt az átnevezést az 1898. évi 4. törvénycikk írta elő. Az átnevezés fő indoka az volt, hogy egységesítsék és egyértelműsítsék a települések névtárát. A belügyminisztérium által felügyelt és a „Országos községi törzskönyv-bizottság” segítségével koordinált névadásnak sok szláv helységnév áldozatul esett. Ez természetesen arra is utal, hogy a gyakorlati szempontok mellett az asszimilációs politika is nagymértékben befolyásolta a törvényhozókat és a végrehajtókat.¹³

Visszatérve az 1880 és 1910 közötti népességszám alakulásához, megállapíthatjuk, hogy a vármegyei átlagtól 73, az országostól pedig 78 település maradt el. Ezeknek a helyeknek tehát relatíve csökkent a súlya a vármegye és az ország

¹⁰ A település összevonások sokszor igen nehezen kibogozható történetét Gyalay Mihály munkája alapján rekonstruáltam: *Gyalay Mihály: Magyar igazgatástörténeti helységnévlexikon I-II.* Budapest, 1997.

¹¹

	Település jogállása			Σ
	Község	Mezőváros	Rendezett tanácsú város	
Besztercebányai járás	54	4	–	58
Breznóbányai járás	51	-	–	51
Nagyszalatnai járás	12	2	–	14
Zólyomi járás	26	1	–	27
Rendezett tanácsú város	–	–	4	4
Σ	143	7	4	154

¹² Az 1893-as helységnévárban még átmeneti adatok szerepelnek (besztercebányai járás: 54, breznóbányai járás 27, nagyszalatnai járás 14, zólyomi járás 30, libetbánya, Besztercebánya, Breznóbánya és Zólyom, összesen 129 település) Magyarország helységnévtára tekintettel a közigazgatási, népességi és felekezeti viszonyokra. Javított és bővített kiadás. Szerk.: *Dvorzsák János*, Budapest, 1893. 843-851.

¹³ Az 1898 és 1912 között lefolytatott munka eredmény lett, hogy az ország településeinek csupán fele őrizhette meg korábbi nevét, hatoda kismértékben módosult, harmada azonban jelentős átalakuláson ment keresztül. A névadásról és annak sokszor magyarosító jellegéről részletes elemzést készített Mező András. *Mező András: A magyar hivatalos helységnévadás.* Budapest, 1982. 114-266.

lakott helységei között. 23 községben azonban nemcsak relatív, hanem abszolút népességsökkenés is tapasztalható volt. A csökkenés egyik oka természetesen a kivándorlás volt, de voltak olyan falvak, ahol az 1910-ben összeírt külföldön lévők száma és aránya minimális volt, és mégis jelentős népességsökkenés volt megfigyelhető. Ezeket a félreeső településeket elsősorban a belső migráció sújtotta. A vármegyei átlagot meghaladó növekedéssel bíró települések földrajzilag jól lokalizálhatók: Besztercebánya környékén, Zólyom környékén, valamint a Besztercebányát Breznóbányával összekötő út mellett tömörültek. Tehát a korszakban a településszerkezet átalakulása volt megfigyelhető a vármegyén belül, mely a gazdasági változással, a közlekedési viszonyok átalakulásával hozható összefüggésbe. Ez a lokális átalakulás a dualizmus évtizedeiben zajlott és jelentősen átrajzolhatta a választások regionális viszonyrendszerét. Hiszen az 1848-ban kialakult választókerületi struktúra merevnek mondható, mivel szinte egyáltalán nem reagált a lakosság nagyarányú migrációs folyamataira. Egy több évtizedet átfogó kutatásnak ezt a szempontot sem szabad figyelmen kívül hagynia.

Zólyom vármegye lakosságának etnikai összetétele

A választási eredmények feldolgozásához és értékeléséhez fontos ismernünk a vizsgált terület etnikai összetételének az alakulását is. Kiindulópontként ismét Fényes Elek adatait veszem figyelembe. Fényes a megye 1847-es leírásakor a következő szavakkal jellemezte a területet: „Nyelvökre, kevés bányász németeket, s mintegy 200 magyar ajku nemest és honoratiort kivéve, mind tótok; cigányok számosan vannak.”¹⁴ A 88.130 lakos közül tehát 87.930 főt, 99,8%-ot jelölt meg szlovákként. Szintén Fényes Elek közölte 1867-ben azt az adatot, mely szerint a vármegye lakosságának, magában foglalva Besztercebánya városát, 99,3%-a volt szlovák (92.398 fő), míg a magyarok létszáma 214 fő, a németeké pedig 1.315 fő volt.¹⁵ Ezek a számok természetesen csupán tájékoztató jellegűek voltak,¹⁶ de jelzik számunkra, hogy a terület dominánsan a szlovák nemzetiség által volt lakott.

Az etnikai hovatartozásra a kiegészítést követően először az 1880-as népszámlálás során kérdeztek rá. Az etnikai identitást azonban, szemben a Lajtán túli gyakorlattal, ahol a hétköznapiakban használt nyelvet (Umgangssprache) tudakolták, Magyarországon az anyanyelvre való kérdéssel mérték fel. 1900-ra azonban jelentősen változott a felmérés során feltett kérdés. Az adatok értelmezése pedig

¹⁴ Fényes 1847. II. 161.

¹⁵ Fényes 1867. 51.

¹⁶ Az adatok kiszámításának a módjáról, az 1850-51-es és az 1857-es népszámlálás felhasználásáról lásd: Fényes 1867. 11-12. Becsült népességszáma – 93,927 fő – nagyságrendileg megfelel az 1869-es népszámlálásnak, attól csupán 5%-al tér el.

jelentős problémákat vet fel, amiről részletesen írt Kövér György a – közkézen forgó, nagy népszerűségnek örvendő, társadalomtörténeti áttekintő – munkájában. Kövér szerint a kérdések (1880: „Mi az anyanyelve? (azon kívül mely hazai nyelvet beszéli még)”, 1900: „Mi az anyanyelve, vagyis az a nyelv, a melyet magának vall s legjobban és legszívesebben beszél?”) olyan mértékben különböznek egymástól, megadva 1900-ban a válaszadónak a beszélt nyelv felé való elfordulás lehetőségét a származással szemben, hogy az adatok mechanikus egymás mellé rendelését tudományos szempontból kérdésessé teszik. A szerző felhívja a figyelmet arra is, hogy az a látványos országos jelenség, mely 1880 és 1910 között a magyarok arányának növekedését mutatta, a felmérési alapelvekben bekövetkező változás következménye is lehetett.¹⁷ Saját kutatási tapasztalataink is arra utalnak, hogy az etnikai viszonyok feltérképezése nehezen végezhető el pusztán a népszámlálások segítségével. Különös figyelmet érdemel az a kutatás, ami egy Heves megyei település, Kompolt esetén dokumentálja azt a jelenséget, hogy habár a népszámlálások szerint a falu német lakossága 1900-ra eltűnt a statisztikákból, a svábok még napjainkig is szerepet vállalnak a község életében, identitásában.¹⁸ A népszámlálások etnikai adatainak felhasználása, különösképpen az ún. kontaktzónák esetében, komoly forráskritikát követel meg a történészekről.¹⁹

Ennek figyelembevételével kell értékelnünk a következő adatokat, hozzátéve azt, hogy az asszimiláció, az akkulturáció kérdésköre, csak mikro szinten vizsgálható, annak vizsgálati mérőjét a megye alatt, járási de inkább települési szinten kell kijelölni.²⁰

	1880 (%)	1910 (%)	Változás 1880-1910
Szlovák	89,7	85,1	-4,6
Magyar	2,7	12,5	9,8
Német	3,4	1,6	-1,8

Zólyom vármegye lakosságának etnikai szerkezetváltozása (1880–1910)

¹⁷ Kövér 144-145.

¹⁸ Várkonyi Péter: Kompolt gazdasági és társadalmi viszonyai a XX. század első felében. In: A XXX. Országos Tudományos Konferencia díjazott hallgatóinak dolgozatai. Szerkesztette: Bíró Melinda. Eger, 2013. 137-172.

¹⁹ A témában fontos eredmények várhatók Bona László kutatásaiból. *Bona László: Besztercebánya etnikai változásai a 19. és a 20. század fordulóján. Városi asszimilációs folyamatok történeti-demográfiai elemzése.* In: Közösség és identitás a Kárpát-medencében. Határhelyzetek VII. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, 2014. 34-59.

²⁰ A kérdéskörrel részletesen lásd: Bindorffer Györgyi: Nyelvében él az etnikum. Identitás, nyelvi és kulturális reprezentáció egy magyarországi sváb faluban. Szociológiai Szemle, 1997. 2: 125–141.; Uő.: Asszimiláció és túlélés. Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből. Szerkesztette: Kovács Nóra és Szarka László. Budapest, 2002.

A vármegye tehát az országos statisztikai források tükrében a 20. század elejére is megőrizte domináns szlovák jellegét, azonban a magukat magyarnak vallók száma és aránya jelentősen növekedett. Már az 1880-as érték (2.860 fő) is jelentős emelkedést mutat az 1867-ben becsült létszámhoz képest. Fényes 1867-es adataihoz viszonyítva a szlovákok létszáma 1880-ra 1,8%-al, a németeké 173,4%-al, a magyaroké pedig 1243,7%-al nőtt. Ez a jelentős különbség nem indokolható az esetleges vándorlási többlettel. Hiszen ha az 1880-as országos adatokat összevetjük az 1867-es becsült lélekszámmal, akkor 12,3%-os növekedést tapasztalhatunk. Ha a zólyomit vizsgáljuk, akkor pedig 7,1%-osat. Feltételezve tehát, hogy Fényes Elek adatainak pontatlansága nem különbözik jelentősen országos és helyi szinten, nem adódhatna ekkora eltérés. Hiszen a kisebb megyei növekedés miatt kizárható a vándorlási többlet. A magyarság arányának növekedése tehát egyrészt az asszimilációból, másrészt pedig a fent jelzett népszámlálási adatfelvételi kérdésváltozásból adódhatott.

Mivel községsoros adatokat csak 1880 és 1910 között tudok vizsgálni, az etnikai változások súlyponti helyeinek kijelöléséhez az 1880-as és 1910-es népszámlálást fogom felhasználni. Szeretném azt is láttatni, hogy ez a változás regionális értelemben hol jelentkezett. Ezt kétféleképpen tudjuk szemléltetni. Egyrészt áttekinthetjük azokat a településeket, ahol nőtt a magyarok aránya. Másrészt külön vizsgálhatjuk azokat, ahol ez az átlagot meghaladóan nőtt. 28 olyan települést találtam, ahol 1880 és 1910 között a magyarok részaránya csökkent. Minimális volt a változás (0 és 2% között) 65 lakott helyen. 2,1 és 5%-os magyar növekedést produkált 31 település, 5,1 és 9,8%-ot pedig 12. Az átlagot csupán 10 helység haladta meg. Itt találjuk azonban a három rendezett tanácsú várost, ahol összesen 9.339 fős növekedés volt tapasztalható, ami a megyei érték 69%-át adta. Jól látható, hogy a magyarok arányának a növekedése csupán a településeknek kis százalékát érintette és az abszolút számokat tekintve elsősorban a városokra lokalizálódott. A nemzetiségi összetétel változása elsősorban azon települések egy részénél – az ún. modernizációs központokban – jelentkezett, ahol a lakosságszám is növekedett.²¹ A falvak etnikai szerkezete változatlan maradt, nyelvileg sokkal stabilabb szerkezettel rendelkeztek.

A fenti két fejezetben kifejtettek alapján megállapíthatjuk, hogy a vármegye népességének növekedése megfelelt az országos átlagnak. A belső súlypont áthelyeződések a modernizációval jól magyarázhatók. Az etnikai adatok azonban olyan problémákat vetnek fel, melyek megoldása csak mikro-kutatásokkal képzelhető el. Az is leszögezhető, hogy a magyarok arányának növekedése ellenére, a megye végig dominánsan szlovákok által lakott területnek számított.

²¹ A népesség növekedése és a magyarság arányának pozitív változása között azonban csupán gyenge a kapcsolat (Pearson-féle korreláció 0.01-es szignifikaszint mellett 0,326).

Zólyom vármegye országgyűlési képvisellete a rendi és a népképviselati korszakban

A rendi időszakban a vármegyének, a többi magyarországi törvényhatósághoz hasonlóan, két követ küldésére volt jogosultsága. A későbbi megye területéről azonban több település is bírt az országgyűlési képviselő jogával. Besztercebánya, Breznóbánya, Zólyom és Libetbánya mellett a Hont vármegyéhez csatolt Korpona is követekkel jelenhetett meg az országgyűlésen. A népképviselői átalakulás azonban több szempontból is jelentős változásokat hozott Zólyom politikai életében. 1848-ban egyedül Besztercebánya tudta megőrizni önálló képviselői jogát, a többi települést a megyében kialakított kerületekhez kapcsolták. Az 1848. évi V. törvénycikk szerint Zólyomnak három mandátum jutott. A törvény ezek megoszlásáról is rendelkezett: „Zólyom megye, Breznóbánya, Libetbánya, Zólyom és Korpona k. városokkal küld 3 köv. Egyik választó kerület főhelye Breznóbánya, melly kerülethez Libetbánya, másiké Korpona, mellyhez Zólyom k. város is csatolandó, a követszámhoz arányzandó népességű megyei vidékekkel.” Így a megyében három kerületet jelöltek ki: breznóbányait, a korponait (Korpona elcsatolása után zólyomi) és a szliácsit. A korábbi hét hely ugyan négyre csökkent, de mivel a városok súlya marginálisnak minősíthető a rendi országgyűlés szavazati rendszerében, a négy mandátum mégis jelentős reprezentációs többletet adott a vármegyének. Besztercebánya ugyan elveszítette kiváltságát, és rendezett tanácsú településsé alakult, de ez a változás nem érintette a képviselői jogát. Az így kialakult rendszert az 1877. évi X. törvénycikk sem változtatta meg.

A következőekben azt vizsgálom meg, hogy milyen kapcsolat volt megfigyelhető a vármegye járási és választókerületi beosztása között. Ehhez Szivák Imre munkáját használtam fel forrásul, mely közölte a választókerületekhez tartozó települések listáját, amit az 1899. évi XV. törvénycikk 8§-a alapján elrendelt összeírás segítségével tudott megtenni.²² Az ominózus helyen ugyanis a választási visszaélések elkerülése végett, kötelezővé tették a törvényhatóságok számára, hogy rendeletben szabályozzák a választóknak a választókerületi központba való utaztatására fizethető fuvardíjak összegét. Az így keletkezett lista tökéletesen alkalmas arra, hogy a kerületek településeit azonosítsuk és az 1880-as, és az 1910-es statisztikák községsoros adataival összevessük. Ehhez „csupán” a települések névváltozásainak korábban jelzett problematikáját kell megoldani.

A kerületi és a járási rendszer összehasonlításához készítettem az alábbi térképet, melyen a farkasfogas vonal a választókerületek, a folytonos pedig a járások határát jelöli.

²² Szivák 995-1001.

Zólyom vármegye választókerületi és járási beosztása, 1900

Mint az a térképen is látható, a megye választókerületi beosztása nem esett egybe a járási beosztással. Besztercebánya – választókerületként – a városon kívül magába foglalt még 7 járási települést. A breznóbányai kerületben választott 5 besztercebányai járásba tartozó település is. A szliácsi kerületben 43 besztercebányai, 5 nagyszalatnai és 14 zólyomi községből adódtak össze a szavazatok. A zólyomi mandátumért pedig 15 zólyomi és 10 nagyszalatnai község, és Zólyom városának bizalmát kellett megszerezni. A fenti térképen úgy látható, hogy a nagyszalatnai járás keleti része a breznóbányai választókerülethez tartozik. A korabeli választási térkép²³ alapján készített kerületi térképem tehát eltérést mutat az 1899-es törvény alapján összeállított kimutatástól. Statisztikai vizsgálatomban a kérdéses területet a vármegye által készített beosztás szerint vizsgáltam, hiszen feltételezhetően Fodor Ferenc térképrajzoló követte el azt a kisebb hibát, ami csupán a terület községsoros azonosítása során fedezhető fel.

A következő lépésben az egyes kerületek etnikai karakterét tekintem át az 1880-as és az 1910-es népszámlálás segítségével.

²³ Fodor Ferenc, dr.: A magyarországi országgyűlési képviselőválasztási kerületek térképei 1861–1915-ig. Bp. é.n.

	szlovák (%)		magyar (%)		német (%)		Változás 1880–1910 (%)		
	1880	1910	1880	1910	1880	1910	szlovák	magyar	német
Besztercebánya	76,3	58,8	9,0	33,0	11,1	6,5	-17,4	24,0	-4,6
Breznóbánya	93,6	88,5	1,0	9,4	1,4	1,1	-5,1	8,4	-0,3
Szliács	91,1	93,9	1,6	3,7	3,1	0,7	2,8	2,1	-2,4
Zólyom	90,6	84,0	2,8	14,1	2,3	0,9	-6,7	11,3	-1,4

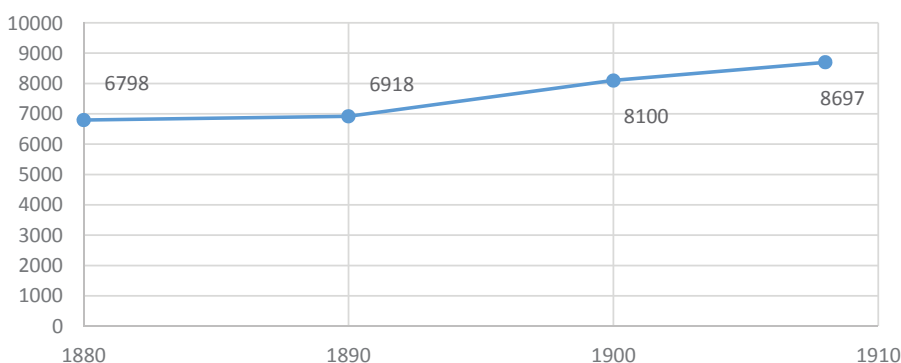
Zólyom vármegye járásainak etnikai szerkezete (1880–1910)

A vármegye mindegyik kerületében a szlovákok jelentették a legnagyobb etnikai csoportot. A két népszámlálás között ugyan arányuk, egy kerület kivételével, csökkent, de a többséget még a besztercebányaiban sem veszítették el. A magyarság jelentőségének fokozódásáról, annak lehetséges okairól már az előzőekben írtam. Ebben az esetben is jól látható, hogy a folyamat elsősorban a városokhoz kapcsolódott.

A lakosságnak azonban csupán egy töredéke rendelkezett választójoggal. Abból a tényből tehát, hogy a lakosok többsége nemzetiséginek minősült, még nem következett az, hogy a választók között is az etnikai arányaiknak megfelelően voltak jelen a felnőtt férfiak. Sajnos a választók etnikai összetételéről nem állnak rendelkezésünkre kerületi adatok, de megyei szinten készült ilyen típusú összeírás.

A 20. század első éveiben többször foglalkozott a magyar parlament a választójogi reform kérdésével. Az ennek kapcsán született összeírások, törvényindoklások fontos adatokat tartalmaznak az ország választási rendszerével kapcsolatban.²⁴ Az itt közölt táblázatok segítségével a Zólyom vármegyei választók is jobban megismerhetők. Ezen adatok alapján készült a következő diagram.

Zólyom vármegye választói 1880-1908

²⁴ Képviselőházi irományok, 1906. XXVIII. kötet • 926-944. sz. 208-218.

A diagramon jól láthatjuk, hogy a választók létszámának növekedése nem tartott lépést a lakosság növekedésével. Ez országosan is jellemző tendencia volt, és éppen ez tette indokoltá a választójogi törvény 1899-es módosítását, amikor is az adóhátralékosok visszakapták korábban elvesztett választójogukat. Míg 1880-ban a lakosság 6,8%-nak volt választójoga (országos adat: 6%), addig 1890-ben csupán 6%-nak (országos adat: 5,6%). Ekkor azonban az aránycsökkenés megállt és ez az érték stabilizálódott. Az 1904-ben készített választó összeírás szerint 1176 magyar és 6550 nem magyar ajkú választó volt a megyében. A magyarok aránya tehát 15%-ot tett ki. Ez ugyan meghaladta a népességen belüli arányukat – 1910-ben 12,5% – de ez az anomália nem volt túl jelentős. Az 1904-es statisztika alapján tehát azt állapíthatjuk meg, hogy a nemzetiségi megye választói elsősorban a nemzetiségi lakosság közül kerültek ki, volt ugyan magyar felülreprezentátság, de ez szinte elenyészőnek mondható.

A választók létszámáról kerületi adatokkal is rendelkezünk, hiszen Szivák Imre munkája mellett a Tassy Károly által szerkesztett kötetek²⁵ is tartalmazzák a kerületek választóinak a létszámadatait. Ezeknek az összegei csupán minimálisan különböznek a Képviselőházi Irományokban található számoktól, így ezeket is fel lehet használni a kerületek jobb megismeréséhez. A választók kerületi megoszlását és annak alakulását mutatja a következő táblázat.

	1891	1899	1904	1905	1906	Becsült választói arány (1906/1910-es lakosságszám)
Besztercebányai	825	751	854	846	862	5,2%
Breznóbányai	1.413	1.505	1.857	2.016	2.030	5,2%
Szliácsi	2.299	2.030	2.584	2.614	2.610	7,5%
Zólyomi	2.208	2.399	2.801	2.874	2.960	6,8%
Összesen	6.745	6.685	8.096	8.350	8.462	6,3%

*Zólyom vármegye választókerületeinek választóinak létszáma (1891–1906)*²⁶

Az adatokból jól látható, hogy a négy kerület közül kettőben az átlag alatti, kettőben pedig az átlag feletti volt a választók aránya. Mivel a szlovákok által lakott szliácsi kerületben magasabb volt a választói arány, a legnagyobb magyar lakossággal rendelkező besztercebányaiiban pedig kisebb. Feltételezhető, hogy ez

²⁵ Az országgyűlés képviselőinek sematizmusa lakjegyzékkel, pártállások megjelölésével, választókerületek szerinti beosztással, a választók számának felemlítésével a bizottságok névjegyzékével stb.. Szerk. *Tassy Károly*. Bp. 1892-1906.

²⁶ *Tassy* 1891. 91., 92.; *Tassy* 1900. 89., 91.; *Tassy* 1904. 94., 96.; *Tassy* 1905. 102., 103.; *Tassy* 1906. 99., 100.; *Szivák* 1026-1027;

utóbbiban a választók között az önmagukat magyarnak vallók kerülhettek többségbe, vagy legalábbis ők adhatták a politikába bekapcsolódó lakosság közel felét. Ellenkező esetben ugyanis nem magyar, hanem nemzetiségi felülreprezentációt kellene tapasztalnunk az adatok vármegyei összegzése után. A kerületi vizsgálat ennyiben módosítja a választók etnikai összetételével kapcsolatban tett fentebbi kijelentésemet. De az továbbra is valószínűnek látszik, hogy a kerületek közül három szlovák választói többséggel bírt, a negyedikben pedig közel azonos volt a szlovák és a magyar-német választók súlya.

A különböző kerületeket össze lehet hasonlítani annak alapján is, hogy a választásra jogosultságot mire alapozva kapták meg az ott lakó polgárok. A magyar választójogi törvények a cenzust alapvetően hét kategória alapján határozták meg: régi jog (1872 előtt nemesként összeírt választó), földbirtok, háztulajdon, ház és földtulajdon összevonva, jövedelem, műveltség (ún. értelmiség), füstök (speciális erdélyi képviseleti rendszer). Ha megvizsgáljuk a választók választási alapját, akkor információkat kapunk a helyi középréteg összetételéről, ami pedig a terület gazdasági-társadalmi viszonyairól adhat számunkra információkat.

		Régi jog	Földbirtok	Ház	Ház és földbirtok	Jövedelem	Értelmiség	Füstök	
Besztercebányai	Fő	10	121	152	0	412	152	0	847
	%	1,2%	14,3%	17,9%	0,0%	48,6%	17,9%	0,0%	100,0%
Brezsnóbányai	Fő	13	1196	25	0	430	174	0	1838
	%	0,7%	65,1%	1,4%	0,0%	23,4%	9,5%	0,0%	100,0%
Szliácsi	Fő	0	2071	7	0	171	115	0	2364
	%	0	87,6%	0,3%	0,0%	7,2%	4,9%	0,0%	100,0%
Zólyomi	Fő		2220	114	0	304	137	0	2775
	%	0	80,0%	4,1%	0,0%	11,0%	4,9%	0,0%	100,0%
Összesen	Fő	23	5608	298	0	1317	578	0	7824
	%	0,3%	71,7%	3,8%	0,0%	16,8%	7,4%	0,0%	100,0%
Országos adat	Fő	41033	642469	40270	6580	183642	70977	4060	989031
	%	4,1%	65,0%	4,1%	0,7%	18,6%	7,2%	0,4%	100,0%

*Zólyom vármegyei választóinak megoszlása a választójogi census alapján (1900)*²⁷

A négy kerület közül természetesen ismét kiválik Besztercebánya, melyben a választásra jogosultság elsősorban a jövedelemhez kapcsolódott. A tulajdon alapján választók között itt a házbirtoklás volt a jelentősebb, hiszen egy városban könnyebben lehetett felmutatni a törvény által előírt három lakrészes

²⁷ Szivák 1026., 1030.

lakóházat. Az értelmiség jelentősége szintén nagy volt, de fontos kiemelni azt is, hogy a másik három kerület csak relatív módon maradt el Besztercebánya mögött. Breznóban például nagyobb értékkel találkozunk, de annak százalékos aránya a nagyobb választói létszám miatt alacsonyabb. A breznóbányai kerületben a birtokkal rendelkezők adták ugyan a legjelentősebb választói csoportot, de a jövedelem alapján választók abszolút száma itt volt a legmagasabb. A zólyomi és különösen a szliácsi területen a birtok alapján választók dominanciája jelezte a kerület alacsonyabb modernizáltsági fokát.

Ha az országos adattal összevetjük a vármegyét, akkor két különbség lehet szembetűnő: a hajdani nemesség sokkal kevésbé kapott itt szerepet. Ez a nemzetiségi vidékek általános jellemvonása volt, és erre már Fényes Elek adatai is utaltak. A valamivel alacsonyabb jövedelmi és régi joghoz kapcsolódó adat ellentétjeként a birtok alapján választók szerepe nagyobb volt. A megye tehát, az országos átlaghoz képest agrárdominánsabb választói csoporttal rendelkezett. Ha egy korábbi vizsgálatom eredménye alapján²⁸ kategorizálom a négy kerületet, akkor a besztercebányai a kevésbé modern városi, a breznóbányai a modernebb agrárdomináns, a zólyomi és a szliácsi pedig a tradicionális agrárdomináns választókerületek közé kerül. Ez a kép azonban csak első ránézésre ellentétes Nagy Mariann foglalkozás-szerkezeti megállapításaival, hiszen az ország egyéb területeivel összevetve, két zólyomi kerület a Budapest körüli modernizációs gyűrű modernebb foglalkozás-szerkezetű választói csoporttal rendelkező kerületei közé tartozott. Bár az iparban dolgozók jelentős része nem tudott megfelelni a cenzusnak, ennek ellenére kimutathatók a választói összetételben a gazdasági modernizáció hatásai.

A kutatási programot megnyitó tanulmányban megpróbáltam körüljárni azt a vármegyei keretet, melyen belül a választási küzdelem zajlott. A későbbiekben lokális vizsgálatokat fogok folytatni, melyeket kiterjesztek a bevezetőben megjelölt területre is. A vármegyei politikai elit, képviselői kar bemutatását pedig a megyék nemességének feltárása után lehet majd elvégezni, ami szintén a további kutatás tárgya lesz.

²⁸ *Pap József*: Kísérlet a magyarországi választókerületek huszadik század eleji etnikai karakterének meghatározására. In: *Közép-Európai Közlemények*. 2010. III. 38–45.